

בעלי המוסר על הפרשה פרשת ויצא

"יחד לב וגל אבן מפי באר מים"

בפרשת ויצא מתואר המפגש המרגש בין יעקב אבינו לבין רחל, שבמהלכו יעקב גלל את האבן מעל פי הבאר:

וַיְהִי פֶּאֶשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רְחֵל בַּת לָבָן אָחִי אִמּוֹ
וְאֶת צֶאֱן לָבָן אָחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבָּאֵר וַיִּשְׁקֵ אֶת צֶאֱן לָבָן אָחִי אִמּוֹ.

(בראשית כ"ט, י).

ומפרש שם רש"י:

כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית, להודיעך
שכחו גדול:

על דברי רש"י הללו מעיר ר' חיים שמואלביץ²:

כח גדול זה שכתב רש"י, אין כוונתו לכוח גופני,
דהיינו שהיה גבור ורב כח בגופו. שהרי בתפילת
הגשם יסד הפייט: "יחד לב וגל אבן מפי באר מים
וגו' בעבורו אל תמנע מים", אנו מתפללים ומבקשים
על הגשם בעבור יעקב שגלל את האבן מעל פי
הבאר, ואם בכח הגוף הדברים אמורים, אין זו זכות
שיכולים לבקש בשבילה מים מהש"ת. גם אין לומר
שבזכות יחוד לבו של יעקב, זכה לנס למעלה מדרך
הטבע, שיוכל לגלול את האבן, שאין זו זכיה כלל
לאדם שמשתנים עבורו טבעי הבריאה...

(שיחות מוסר, מאמר נ"ח, עמוד רמ"ח³).

בפיוטי הגשם אנו מבקשים מה' שנזכה לשנה גשומה בזכות
יעקב אבינו ש"גל אבן מעל פי באר מים". מכך משמע
שגלילת האבן מעל פי הבאר נחשבת למעשה מיוחד שניתן
לזכות בעבורו במים, ולכן קובע ר' חיים שלא ניתן לפרש
את דברי רש"י כך שהפסוק בא ללמד על כוחו הפיזי של
יעקב, כי לפי פירוש זה אין שום ערך ומעלה במעשה גלילת
האבן. כמו כן, לא יתכן שגלילת האבן הייתה נס שלא כדרך
הטבע, כי גם מכוח הנס אין מקום לזכות לשנה גשומה.
בהמשך השיחה מסביר ר' חיים מהי המשמעות האמיתית
של מעשה גלילת האבן:

ועל כרחך שבמעשה יעקב לא היה משום שינוי
הטבע כלל ועיקר, אלא כן הוא טבע הרוחני שבנפש
האדם, שיש בכוחו לגלול אף את האבן הגדולה
ביותר, אם מיוחד הוא את ליבו ונפשו עבור הזולת,
ונותן את תמצית דם ליבו כדי להתחסד עם הבריות,
כי הכוחות הטבעיים שבאדם תלויים בכוחותיו
הרוחניים, ומהם הם יונקים את חיותם, וכשהאדם
פועל עם כל כוחות נפשו, יש בידו לפעול הרבה
למעלה מכוחות אנוש רגילים. ובזכות ה"יחד לב" של
יעקב, שיחד את כל כוחותיו לחסד, אנו מבקשים
"אל תמנע מים".

לצורך גלילת האבן הכבדה מעל פי הבאר, יעקב אבינו לא
השתמש בכוחו הפיזי אלא ב"יחוד הלב": כאשר אדם
מייחד את לבו ומרכז את כל כוח הרצון בעשיית חסד עם
הזולת, מתגלים בו כוחות מיוחדים שבשגרת החיים הרגילה
הם לא באים לידי ביטוי.

בשיחה אחרת הרחיב ר' חיים בהסבר משמעותו של "יחוד
הלב":

אמרו חז"ל (סנהדרין לח:): "אדם הראשון מסוף
העולם ועד סופו היה וכו', אדם הראשון מן הארץ
עד לרקיע היה, וכו', כיון שסרח, הניח הקב"ה ידו
עליו ומיעטו". ונראה, דאין הכוונה כפשוטו, שרוחבו
וגובהו היו מסוף העולם ועד סופו ומן הארץ ועד
לרקיע, אלא הכוונה היא לכוחותיו והשגתו, כל
העולם כולו מסוף העולם ועד סופו ומן הארץ ועד
לרקיע, הכל היה בכלל הישג ידו, ולא היה מוגבל
מחמת ריחוק מקום, עד שסרח והגביל הקב"ה את
כוחו ומיעטו. אולם יש לדעת שעדיין רב מאד הוא
כוחו של האדם גם כיום, ובידו להשיג הרבה מעבר
לכוחותיו הטבעיים.

(שיחות מוסר, מאמר ל"ב, עמוד קל"ה).

להבנת ר' חיים, דברי חז"ל על גדלותו ועוצמתו של אדם
הראשון מתייחסים לפוטנציאל שלו. לפני החטא לא היו
גבולות ליכולותיו, ולאחר החטא דמותו של אדם התמעטה
וכוחותיו הוגבלו. אולם, ר' חיים מלמד שמהו מאותה
יכולת על טבעית שהייתה קיימת באדם הראשון נותרה
בעינה גם לאחר החטא, ולעיתים אדם יכול האדם להשיג
הרבה מעבר למגבלותיו הטבעיות. ר' חיים מביא לכך מספר
דוגמאות מהתורה. הדוגמה הראשונה הוזכרה בפתח
הדברים והיא מעשה גלילת האבן מעל פי הבאר, ובהמשך
השיחה מציין ר' חיים דוגמה נוספת ל"יחוד הלב" של יעקב
אבינו, והיא ישיבתו במשך ארבעה עשרה שנים בבית
המדרש של שם ועבר ללא שינה ואף ללא שכילה (על פי
בראשית רבה, ס"ח, יא).

ר' חיים מציין דוגמאות נוספות לאישים ש"יחדו ליבם":

ונראה שזה הביאור במה שאמרו חז"ל על הכתוב:
"ותשלח את אמתה ותקחה" (שמות, ב', ה)

1 מתוך פיוטי הגשם, נוסח עדות אשכנז.

2 נכדו של ר' יוסף יוזל הורביץ (הסבא מנובהרדוק), אשר כיהן כראש
ישיבת מיר בתקופת השואה. בהנהגתו ברחא הישיבה על ארבע מאות
תלמידיה מאירופה לשנחאי ולאחר חמש שנים עלתה לארץ. השיעור
מבוסס על שני מאמרים מתוך הספר "שיחות מוסר": מאמר ל"ב
(עמודים קל"ה-קל"ו) ומאמר נ"ח (עמודים רמ"ח - רמ"ט).

3 במהדורה החדשה משנת תשס"ד.

המסקנה שאליה מגיע ר' חיים מכל האמור היא שאין דבר העומד בפני הרצון ואל לו לאדם לתרץ את מצבו בחולשתו ומגבלותיו הטבעיות. גם בלימוד תורה אדם יכול להשיג מעבר לגבולות היכולת והכישרון שלו, במידה והוא "ייחד לבו" בלימוד התורה. בהתאם לכך מפרש ר' חיים את דברי חז"ל "יגעתי ומצאתי תאמין" (מגילה ו:)- על ידי "ייחוד הלב" וריבוי היגיעה בתורה האדם יזכה ל"מצאיה", דהיינו להשגה בתורה מעבר לגבולות הטבעיים של היכולת והכישרון.⁵

וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ. וְדַבֵּק לָבְנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וַיַּחַד לָבְנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ.⁶

 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ג *
 * נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *
 * *****
 * בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח *
 * ישיבת הר עציון *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *****

ש"נשתרבה ידה של בתיה בת פרעה אמות הרבה" (סוטה יב:), דאין הכוונה שנתארכה ידה ממש, ואח"כ שוב נעשה נס וחזרה ידה לכמות שהייתה, אלא שעל ידי כך שאזרה בתיה בת פרעה את כל כוחות נפשה להציל את הילד, בזכות זה היה בכוחה - כוחו של אדה"ר⁴ לפני החטא - להשיג את התיבה בהושטת ידה אפילו ממרחק של אמות הרבה. אין גבול לכח האדם כשהוא מתאזר באומץ וגבורה, ובידו להשיג הרבה מעבר לכוחותיו הטבעיים.

גם בת פרעה, באמצעות "ייחוד הלב", יכלה להשיג את התיבה שבאופן טבעי לא היה בכוחה להשיגה.

דוגמה נוספת ל"ייחוד הלב" מביא ר' חיים מדברי הרמב"ן בפרשת ויקהל:

עפ"י דברנו יבואר מה שכתב הרמב"ן (שמות, ל"ה, כא) על הפסוק "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו" וז"ל: "שלא היה בהם מי שלמד את המלאכות הללו ממלמד, או מי שיאמן בהם ידיו כלל, אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן, ויגבה לבו בדרכי ה', לבוא לפני משה לאמור לו אני אעשה כל אשר אדוני דובר." ולפי פשוטו הוא שלא כדרך הטבע, שאדם שלא היתה לו ידיעה כל שהיא באומנות המלאכה לעשות בזה ובכסף ובנחושת, יהיה בידו לעשות את המלאכה. אכן, לפי המבואר אין זה שינוי הטבע כלל, אלא שכן הוא בטבע שעי"י "ויגבה לבו בדרכי ה'" מתגלים כוחות טמירים ונעלמים ונפתחים מעיינות סתומים של חכמה, ואין דבר שיאמר עליו האדם למעלה מכוחי הוא לעשותו, אם יגבה לבו בדרכי ה' וישאף לגדולות ונפלאות.

(מאמר נ"ח עמוד רמ"ט)

עושי מלאכת המשכן שאפו לעשות את המלאכה לצורך המשכן, ולכן נפתחו להם מעיינות החוכמה, והם הצליחו ליצור באופן מושלם גם בתחומי מלאכה שהם לא התנסו בהם מעולם.

למעשה, ר' חיים מלמד אותנו שכל אחד יכול להגיע להישגים מעל למגבלותיו הטבעיות באמצעות "ייחוד הלב":

וכח זה מצוי ביד כל אחד ואחד, כי הנה בשעה שריפה וסכנה ר"ל מסוגל אדם אחד לעשות דברים שצריכים בדרך כלל כמה בני אדם בשביל לעשותם. ההכרח והרגשת הצורך הגדול נותנים לאדם תנופת כח אדירה, הרבה למעלה מכוחו הרגיל.

(מאמר ל"ב, עמוד קל"ה)

בשעת סכנה מתגלים לעיתים באדם כוחות שבשגרה הוא לא מודע להם. מכך ניתן ללמוד שהפוטנציאל של האדם רחב הרבה יותר ממה שהוא מגלה בשגרת חייו, ובאמצעות "ייחוד הלב" ניתן לחשוף ולגלות את אותם כוחות נסתרים.

5 וכך הוא אומר:

אל יאמר אדם כיצד אגיע לגדלות ועמקות התורה כבזמנו של הגאון ר' עקיבא איגר וכדומה, והרי כוחותי דלים ומעטים, טעות היא בידו, כי הכל תלוי ברצונו וביחוד לבו. אם יתבונן וידע ולבבו יבין וירגיש את הצורך הגדול לעלייה בתורה, יתנוצצו בנפשו רשפי כח וגבורה לאין שיעור, ויגביר חיילים לתורה מעלה לרום ומטה לעומק. ואמרו ז"ל "יגעתי ומצאתי תאמין" (מגילה ו:)- שעל ידי יגיעתו זוכה להשיג יותר מכפי שיעור היגיעה, ולכן הוא בבחינת מצאיה.

(מאמר ל"ב, עמוד קל"ו).